

**EL ARGAR BRONZA DAVRI JAMIYATIDA KULOLCHILIK ISHLAB
CHIQRISHINING IJTIMOY-IQTISODIY VA SIYOSIY AHAMIYATI**

Fayzullayeva Ma'mura Bahtiyor qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi

yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada El Argar bronza davri jamiyatining (miloddan avvalgi 2200-1550-yillar) ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishi, siyosiy markazlashuvi hamda kulolchilik ishlab chiqarish tizimining o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda janubi-sharqiy Pireney hududida shakllangan ushbu ilk davlatlashuv jarayoni kulolchilik tipologiyasi, ishlab chiqarish standartlashuvi, resurslarni markazlashtirish va dafn marosimlari kontekstida yoritiladi.

Kalit so'zlar: El Argar, bronza davri, Pireney yarim oroli, kulolchilik, ijtimoiy stratifikatsiya, La Bastida, metallurgiya.

Abstract: this article analyzes the socio-economic structure, political centralization, and the interrelationship of ceramic production systems within the El Argar Bronze Age society (c. 2200-1550 BCE). The study examines the early state formation process in southeastern Iberia through the context of pottery typology, production standardization, resource centralization, and burial practices.

Keywords: El Argar, Bronze Age, Iberian Peninsula, pottery, social stratification, La Bastida, metallurgy.

Аннотация: в данной статье анализируются социально-экономическая структура, политическая централизация и взаимосвязь системы керамического производства общества Эль-Аргар (ок. 2200–1550 гг. до н.э.). Исследование рассматривает процесс раннего государствообразования на юго-востоке Пиренейского полуострова в контексте типологии керамики, стандартизации производства, централизации ресурсов и погребальных практик.

Ключевые слова: Эль-Аргар, бронзовый век, Пиренейский полуостров, керамика, социальная стратификация, Ла-Бастида, металлургия.

El Argar miloddan avvalgi taxminan 2200-1550-yillar oralig'ida Pireney yarim orolining janubi-sharqida shakllangan va rivojlangan ilk bronza davri jamiyatlaridan biri sifatida Yevropa tarixida alohida o'rin egallaydi. Ushbu madaniy-hududiy birlik qariyb 650 yil davomida murakkab ijtimoiy-siyosiy tuzilma asosida mavjud bo'lib, ayrim tadqiqotchilar tomonidan Yevropadagi ilk davlatlashuv jarayonlarining muhim namunalaridan biri sifatida talqin qilinadi. El Argar jamiyati asosan strategik jihatdan muhim bo'lgan, yaxshi himoyalangan tepaliklarda joylashgan aholi punktlari tarmog'i

orqali tashkil etilgan bo‘lib, uning siyosiy va harbiy kengayishining eng yuqori bosqichida taxminan 35 000 km² hududni nazorat qilgani qayd etiladi. Bu ko‘rsatkich hududiy boshqaruv va resurslarni markazlashtirish darajasining yuqoriligidan dalolat beradi [1]. Jamiyat iqtisodiyoti, avvalo, quruqlik dehqonchiligi, xususan arpa yetishtirish, uni yirik aholi punktlarida saqlash va qayta taqsimlash tizimiga asoslangan edi [5].

El Argar madaniyatining muhim belgilaridan biri sifatida ichki dafn amaliyoti alohida e‘tiborga loyiqdir. Dafn marosimlari ko‘pincha turar joylar ichida amalga oshirilgan bo‘lib, bu holat ijtimoiy tuzilma va mafkuraviy qarashlarning o‘ziga xosligini ko‘rsatadi. Qabr inventarlari tarkibida kulolchilik va metall buyumlar muhim o‘rin tutgan va ular orqali marhumlarning jinsi, yoshi hamda ijtimoiy maqomi aniq farqlangan [2]. Bu esa jamiyatda ijtimoiy tabaqalanishning chuqurlashganini, hokimiyat va resurslar muayyan qatlam qo‘lida jamlanganini ko‘rsatadi [12]. Ijtimoiy tengsizlik va siyosiy markazlashuv miloddan avvalgi taxminan 1650-yillarda eng yuqori cho‘qqiga chiqqan bo‘lib, undan keyin qisqa muddat ichida tanazzul jarayonlari kuzatiladi. Tadqiqotchilar bu inqirozni ichki ijtimoiy ziddiyatlar yoki qo‘zg‘olonlar bilan izohlashadi.

El Argar hududining arxeologik jihatdan eng diagnostik belgilaridan biri bu kulolchilik an‘analaridir. Ushbu madaniyatga oid sopol buyumlar avvalgi eneolit davrining bezakli, ramziy va “qo‘ng‘iroqchasimon stakanlar” (Bell Beaker) an‘analaridan keskin farq qilib, yuqori sifatli, ammo deyarli bezaksizligi bilan ajralib turadi. XIX asr oxirida Siret aka-ukalari tomonidan ishlab chiqilgan kulolchilik tipologiyasi keyingi tadqiqotlar uchun asos bo‘lib xizmat qilgan va sakkizta asosiy shakl turini o‘z ichiga oladi. Ushbu tasnif keyinchalik ko‘plab arxeologlar tomonidan takomillashtirilgan bo‘lsa-da, uning konseptual asosi saqlanib qolgan [1]. El Argar kulolchilik buyumlari shakl jihatidan xilma-xil bo‘lib, ular qatoriga ochiq va yopiq kosalar, sharsimon va oval shaklli idishlar, karinali stakanlar, ikki konussimon yopiq idishlar hamda silindrsimon shakllar kiradi. Ushbu buyumlar nafaqat kundalik xo‘jalik ehtiyojlari uchun, balki marosimiy va dafn amaliyotlarida ham keng qo‘llanilgan [2]. Ayniqsa, karinali stakanlar eng ko‘p uchraydigan qabr buyumlaridan biri hisoblanadi [6]. Ularning jinsiy va yoshga oid tafovutlar asosida taqsimlanishi ijtimoiy identifikatsiya vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etgan.

Kulolchilik mahsulotlarining o‘lchamlari ham funksional jihatdan differensiallashganini ko‘rsatadi. Ko‘pchilik idishlar kichik hajmli (0,25-3 litr) bo‘lib, kundalik foydalanishga mo‘ljallangan. O‘rta hajmli idishlar nisbatan kam uchraydi, yirik hajmli (7 litrdan 30 litrgacha) idishlar esa asosan saqlash va taqsimlash funksiyalarini bajargan. Bu esa El Argar iqtisodiyotida oziq-ovqat resurslarini markazlashtirish va nazorat qilish tizimi mavjud bo‘lganini anglatadi [3]. Kulolchilik tipologiyasi vaqt o‘tishi bilan evolyutsion o‘zgarishlarga uchragan. Ilk bosqichda

(mil.avv. 2200–2000-yillar) shakllar yumaloq va tabiiy proporsiyalarga ega bo‘lib, eneolit an‘analarining davomiyligini aks ettiradi. Keyingi davrlarda esa shakllar yanada standartlashgan va stilizatsiyalashgan. Xususan, past oyoqli idishlar paydo bo‘lib, mil.avv. 1800-yillardan keyin ular asosan kosalar bilan uyg‘unlashgan holda “taglikli kosa” tipini yuzaga keltirgan [1]. Shuningdek, dastlabki davrlarda uchraydigan geometrik bezaklar (kesilgan uchburchaklar, nuqtalar va chiziqlar) keyinchalik butunlay yo‘qolib, soddalik va funksionallikka ustuvorlik berilgan.

“El Argar kulolchilik an‘anasi”ning eng muhim xususiyatlaridan biri – bu yuqori darajadagi standartlashtirishdir. Hududning turli nuqtalarida topilgan sopol buyumlar shakl, o‘lcham va texnik ijro jihatidan hayratlanarli darajada o‘xshash bo‘lib, bu markazlashgan ishlab chiqarish yoki qat‘iy nazorat tizimi mavjud bo‘lganini ko‘rsatadi. Tadqiqotchilar bunday bir xillikni izohlash uchun bir necha gipotezalarni ilgari suradilar: ixtisoslashgan ustaxonalarda markazlashgan ishlab chiqarish, ko‘chma kulollar faoliyati, ma‘lum shakllarning aniq funksiyalar bilan bog‘lanishi, standart hajm birliklarining joriy etilishi hamda kulolchilikning mafkuraviy va ramziy ahamiyati [3]. Shu bilan birga, uzoq vaqt davomida ushbu gipotezalar arxeometrik metodlar orqali yetarlicha tekshirilmagan. So‘nggi yillarda amalga oshirilgan fanlararo tadqiqotlar, xususan “La Bastida” loyihasi doirasidagi izlanishlar bu borada yangi ma‘lumotlarni taqdim etdi. Ushbu tadqiqotlarda petrografik tahlil, organik qoldiqlarni aniqlash, hajmiy standartlashuv va foydalanish izlarini o‘rganish kabi usullar qo‘llanilib, kulolchilik ishlab chiqarishining texnologik va ijtimoiy jihatlari chuqurroq tahlil qilindi [1]. Mursiya hududidagi La Bastida, Tira del Lienzo va La Almoloya yodgorliklaridan olingan materiallar El Argar jamiyatida kulolchilik nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy nazorat vositasi ham bo‘lganini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, El Argar jamiyatida kulolchilik ishlab chiqarish va undan foydalanish tizimi murakkab ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Yer va asosiy ishlab chiqarish vositalarini nazorat qilgan hukmron qatlam mavjudligi, resurslarni markazlashtirish va qayta taqsimlash tizimi, shuningdek, kulolchilik mahsulotlarining yuqori darajada standartlashtirilgani ushbu jamiyatda markazlashgan boshqaruv elementlari mavjud bo‘lganini tasdiqlaydi [2]. Kulolchilik buyumlari esa nafaqat xo‘jalik ehtiyojlarini qondiruvchi vosita, balki ijtimoiy identifikatsiya, siyosiy nazorat va madaniy ifoda shakli sifatida ham muhim rol o‘ynagan.

El Argar jamiyatining iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligi faqat ishlab chiqarish tizimiga emas, balki resurslarni nazorat qilish va ularni qayta taqsimlash mexanizmlariga ham bevosita bog‘liq bo‘lgan. Arxeologik dalillar shuni ko‘rsatadiki, ayrim yirik markaziy aholi punktlarida don mahsulotlarining katta miqdorda jamlanishi kuzatiladi, bu esa ombor xo‘jaligi va markazlashgan iqtisodiy boshqaruv mavjud bo‘lganidan dalolat beradi. Bunday tizim, o‘z navbatida, kulolchilik mahsulotlariga

bo‘lgan talabni ham standartlashtirgan bo‘lishi mumkin, chunki saqlash va tashish uchun mo‘ljallangan idishlar muayyan hajm va shaklga ega bo‘lishi zarur edi [4]. Shu nuqtai nazardan qaralganda, El Argar kulolchilik tizimi oddiy hunarmandchilik mahsuloti emas, balki iqtisodiy boshqaruvning muhim instrumenti sifatida namoyon bo‘ladi.

Aholi punktlari ichidagi ijtimoiy fazoviy tuzilma ham kulolchilik ishlab chiqarish va iste‘mol qilish jarayonlariga sezilarli ta‘sir ko‘rsatgan. Turar joylarning ichki qismida topilgan qabrlar va ular bilan bog‘liq buyumlar ijtimoiy tabaqalanishning faqat tiriklik davrida emas, balki o‘limdan keyingi marosimlarda ham qat‘iy ifodalanganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, metall buyumlar va sifatli sopol idishlarning faqat ayrim qabrlarda uchrashi jamiyatda resurslarga kirish imkoniyatining teng taqsimlanmaganini tasdiqlaydi [2]. Bu holat bronza davri Yevropa jamiyatlarida kuzatilgan umumiy tendensiyalar bilan hamohang bo‘lib, ishlab chiqarish vositalari va prestij buyumlari ustidan nazorat elita qatlam qo‘lida jamlanganini ko‘rsatadi [11]. Kulolchilik texnologiyasi nuqtai nazaridan El Argar jamiyatida kuzatiladigan standartlashuv jarayoni ishlab chiqarish bilimlarining avloddan avlodga o‘tishi va qat‘iy texnologik normalarning shakllanishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Sopol idishlarning bir xil proporsiya va shakllarda takrorlanishi ularning faqat individual hunarmand mahoratiga emas, balki umumiy ishlab chiqarish qoidalariga asoslanganligini ko‘rsatadi.

Bu esa o‘z navbatida ijtimoiy nazorat mexanizmlarining mavjudligini ham ehtimol qiladi [10]. Ba‘zi tadqiqotchilar bunday bir xillikni “texnologik intizom” sifatida talqin qilib, uni markazlashgan siyosiy tizimning moddiy ifodasi deb hisoblaydilar [1]. Shuningdek, El Argar kulolchilik buyumlarining funksional tahlili ularning faqat saqlash yoki iste‘mol uchun emas, balki ijtimoiy kommunikatsiya vositasi sifatida ham ishlatilganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, dafn marosimlarida qo‘llanilgan idishlar marhumning ijtimoiy maqomini vizual va moddiy jihatdan ifodalovchi belgi vazifasini bajargan. Bunday holatni boshqa bronza davri madaniyatlari bilan qiyoslaganda, kulolchilik buyumlarining ramziy funksiyasi keng tarqalgan hodisa ekanligi aniqlanadi. Masalan, Arxaik davr Korinf kulolchilik an‘analarida ham idishlar nafaqat utilitar, balki ijtimoiy identifikatsiya vositasi sifatida ishlatilgan [3]. El Argar hududida metallurgiya rivojlanishi ham kulolchilik bilan parallel ravishda iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlarni kuchaytirgan omillardan biri bo‘lgan [8]. Mis va bronza buyumlarning paydo bo‘lishi yangi mehnat taqsimotini yuzaga keltirib, ixtisoslashuv darajasini oshirgan. Bu jarayon hunarmandchilik sohalari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni kuchaytirib, kulolchilik ishlab chiqarishida ham texnologik yuksalish va standartlashuvni tezlashtirgan bo‘lishi mumkin [5]. Shu sababli El Argar faqat arxeologik madaniyat sifatida emas, balki murakkab iqtisodiy tizim sifatida ham ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar, jumladan La Bastida loyihasi natijalari, El Argar jamiyatida ishlab chiqarish va iste‘mol tizimlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni yanada aniqroq ko‘rsatmoqda. Petrografik tahlillar kulolchilik xomashyosi mahalliy manbalardan olinganini, biroq ishlab chiqarish texnologiyasi esa yuqori darajada standartlashganini ko‘rsatadi. Organik qoldiqlarni tahlil qilish esa ayrim idishlar maxsus oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash yoki qayta ishlash uchun ishlatilganini tasdiqlaydi. Bu holat iqtisodiy ixtisoslashuvning chuqurlashganini va ishlab chiqarishning ma‘lum funksional segmentlarga ajralganini ko‘rsatadi [1]. Shu bilan birga, El Argar kulolchilik tizimini tushunishda uning estetik soddaligi ham muhim ahamiyatga ega. Bezaksiz va minimalistik dizayn faqat texnologik tanlov emas, balki ijtimoiy va mafkuraviy qarashlarning ifodasi sifatida ham talqin qilinishi mumkin. Ba‘zi nazariyalarga ko‘ra, bunday soddalik resurslarni ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va ortiqcha mehnat sarfini kamaytirishga qaratilgan iqtisodiy strategiyaning natijasidir [4]. Boshqa yondashuv esa uni hokimiyatning vizual soddalik orqali ijtimoiy tartibni mustahkamlash vositasi sifatida izohlaydi [9]. El Argar jamiyatining yakuniy bosqichida kuzatilgan tanazzul jarayonlari ham kulolchilik tizimida o‘z aksini topgan bo‘lishi mumkin. Arxeologik qatlamlarda standartlashuv darajasining pasayishi, shakllarning diversifikatsiyasi va sifatning o‘zgarishi ijtimoiy va iqtisodiy tizimdagi beqarorlik belgisi sifatida talqin qilinadi. Bu jarayonlar ichki ziddiyatlar, resurslar tanqisligi yoki tashqi bosimlar bilan bog‘liq bo‘lishi ehtimoldan xoli emas [2]. Umuman olganda, El Argar kulolchilik madaniyati bronza davri Yevropa jamiyatlarida ishlab chiqarish, siyosiy boshqaruv va ijtimoiy stratifikatsiya o‘rtasidagi murakkab o‘zaro bog‘liqlikni aks ettiruvchi muhim manba sifatida baholanadi. Uning o‘rganilishi nafaqat arxeologik tipologiya, balki iqtisodiy antropologiya va ijtimoiy tarix nuqtai nazaridan ham muhim ilmiy natijalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Crafting pottery in Bronze Age Europe: the archaeological background of the CRAFTER project. 2021
2. "Pottery and the Poor 3rd CONFERENCE KAŠTELA-CROATIA, 1st-4th of JUNE 2017 EXPLORING THE NEIGHBORHOOD: THE ROLE OF CERAMICS IN UNDERSTANDING PLACE IN THE HELLENISTIC WORLD" by Guy Sanders.
3. "Making Corinth, 800–500 BC: production and consumption in Archaic Corinth" by Ioulia Tzonou. 2021
4. Shoxista Y. TASVIRIY SAN‘AT MASHG‘ULOTLARIDA IJODIY FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH USULLARI. – Uz-Conferences, 2023.
5. Jumaboyev, N. P. "Rangtasvir. "Ilm Ziyozakovat", T.: 2023."

6. Mirzakulov I, Ibrohimova S. SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF ARTISTIC CONSTRUCTION OF TABLEWARE FOR CONTEMPORARY DINING ENVIRONMENTS. [Archives Vol. 5 No. 01 \(2026\): International Journal of Political Sciences and Economics](#)
7. Mirzakulov Islomjon Xoljigitovich. Ceramic tilec and the of koshinkor: historical development, technological features and application in modern interior design. Maqola. 2025
8. Pardaboevich, Jumaboev Nabi. "Interpretation of the Problem of Educational use of Aesthetic Views of Eastern Thinkers in Pedagogical Research." Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL) 3 (2024): 9-9.
9. Alimjanovna Y. S. OLIY TA'LIM MASHG 'ULOTLARIDA TALABALARDA KOMPOZITSION TASVIRLAR ISHLASHGA O 'RGATISH YO 'LLARI //CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY. – 2025. – T. 1. – №. 5. – C. 187-190.
10. Bolbekovich, Nusharov B. "The Role and Significance of Fine Art in Preparing Future Fine Art Teachers for Independent or Creative Activity." World Bulletin of Social Sciences, vol. 22, 28 May. 2023, pp. 235-239.
11. Yusupova S. A. Sh. A. Yusupova TASVIRIY SANAT TOGARAKLARINING USLUBIY. – 2023.
12. Pardaboevich, Jumaboev Nabi. "Education of Young People in Eastern and Modern Spirit Taking Historical Values into Account." Innovative Science in Modern Research (2023): 156-157.